

Ágústa Þorbergsdóttir og Guðrún Kvaran

Kveikjan að nýjum nöfnum

1 Inngangur

Fjöldmörg nöfn hafa bæst við mannanafnaskrá frá fyrstu útgáfu hennar árið 1991. Í þessari grein er reynt að kanna hver er kveikjan að nýjum nöfnum þessa þrjá síðustu áratugi.

Ný nöfn eru valin á ýmsan hátt. Sumir leita leiða til að sýna fjölskyldutengsl með því að hafa samræmi í nafnavali innan fjölskyldunnar og velja t.d. nöfn á börn sem byrja öll á sama bókstaf, hafa sama atkvæðafjölda og beygingu eða sama viðlið (t.d. *-dís*, *-ey*, *-rós*, *-brá*). Þá má nefna merkingartengsl, s.s. að öll nöfn barna séu heiti blóma, trjáa eða eðalsteina. Af þessum ástæðum hafa ýmis ný nöfn bæst við á mannanafnaskrá á liðnum árum, s.s. *Sæbrá* (hliðstætt við *Snæbrá*), *Snekkja* (hliðstætt við *Knörr*), *Emerald* (hliðstætt við *Safir*), *Eros* (hliðstætt við *Ares*), *Súlamít* (hliðstætt við *Gídeon*), *Eldmar* (hliðstætt við *Eldey*).

Enn aðrir velja nöfn sem tengjast náttúrunni á einhvern hátt, t.d. dýrum, birtu, dimmu, veðri eða hafi. Sumir leita í Biblíuna eða í goðafræði, norræna, gríska eða rómverska.

Bókmenntir, bæði innlendar og þýddar, hafa lengi verið vinsælar til leitar að nöfnum og eru enn og áhrif kvikmynda, einkum barna-

mynda, fara vaxandi. Þetta eru aðeins fáein dæmi um svið sem nýtt hafa verið síðasta aldarfjórðunginn og verður nú fjallað nánar um þau helstu. Ekki er viðlit að nefna öll ný nöfn í öllum flokkum.

2 Náttúran

Náttúran er stór flokkur og margt sem gæti rúmast þar bæði dautt og lifandi. Spendýr, fuglar, blóm og tré eru uppspretta fjölda nafna. Ljós, myrkur, haf og vindar móta mannlíf og dýralíf í landi þar sem vetur eru dimmir og sumur björt, hafið stundum úfið, stundum slétt og vindurinn ýmist hægur eða blásandi. Vegna fjölda nýrra nafna verður hér stiklað á stóru til þess að gefa örlitla hugmynd um nafnavalið á tímabilinu.

2.1 Dýr og jurtir

Dýraheiti voru nokkuð algeng til forna, bæði ósamsett og samsett, og flest hafa þau lifað fram á þennan dag. Sum komu fyrir í fornum heimildum eins og *Rjúpa*, *Grís*, *Hafur*, *Lambi*, *Refur* og *Tófa*. Af þessum nöfnum hafa *Lambi*, *Refur* og *Tófa* verið endurvakin á því tímabili sem er til umfjöllunar en hin eru horfin (Guðrún Kvarn 2002:238). Ný spendýraheiti eru *Ísbjörn*, *Tarfur*, *Uxi* og *Ylfingur*. Samsett nöfn eru allmörg og ekki rúm til að taka þau öll með. Hér verða aðeins nefnd nokkur dæmi með *úlfur* sem fyrri eða síðari lið en annars vísað á mannanafnaskrá á island.is: *Úlftýr*, *Úlfey*, *Bergúlfur*, *Björnúlfur*, *Borgúlfur*, *Frostúlfur*, *Náttúlfur*, *Sólúlfur*.

Þónokkur fuglaheiti hafa bæst við nafnaflóruna. Þar má nefna *Fálki*, *Jarpi*, *Kjói*, *Kráka*, *Krumma*, *Lundi*, *Sólskríkja*, *Spói*, *Tildra* og *Tjaldur*. Nafnið *Rita* er einnig nýlegt á mannanafnaskrá en óvíst er hvort þar er um fuglinn að ræða eða erlent kvenmannsnafn. Í flokki fugla finnast einnig samsett nöfn eins og *Hrafnfífa*, *Hrafnhetta*, *Hrafnsunna*, *Hrafnrún*, *Hrafn týr*, *Hrafnynja*, *Hrafnþór*, *Náttthrafn*, *Sólhrafn* og viðskeytta nafnið *Svaný*.

Jurtaheiti eru nokkur, bæði heiti á trjám og blómum. Þar má nefna *Fífill*, *Hvannar*, *Lótus* og *Þinur* og samsettu nöfnin, *Alparós*, *Bláklukka*, *Hrafnfífa*, sem vísar bæði til fugls og jurtar og *Melasól*.

2.2 Ljós, húm, myrkur

Birtan er öllum lífsnauðsynleg og hafa foreldrar oft leitað eftir birtu-nöfnum á börn sín. *Birtingur*, *Birtir* og *Birtna*, *Stirnir* og *Stjarna* og samsettu nöfnin *Bjartmey*, *Heiðbjartur*, *Snæbjartur* og *Sæbjartur* eru dæmi um slík nöfn sem bætt hefur verið á mannanafnaskrá á því tímabili sem hér er fjallað um. Í þennan flokk mætti einnig setja nöfnin *Glóa* og *Skær*.

Ekki eru nema fáeinir áratugir frá því að farið var að gefa nafnið *Sól* ósamsett en fjöldi nafnbera hefur aukist ár frá ári, einkum þeirra sem bera nafnið sem síðara af tveimur (sbr. nafnaleit Hagstofu Íslands). Samsetningum hefur fjölgað á síðasta aldarfjórðungi og má þar nefna sem dæmi *Sólhrafn* og *Sólúlfr*, sem áður voru nefnd í dýraflokknum, og kvenmannsnöfnin *Íssól*, *Máisól*, *Morgunsól*, *Náttsól*, *Snæsól*, *Sóldögg*, *Sólheiður*, *Sólin*, *Sólkatla*, *Sólrós*, *Sæsól* og *Vetrarsól*.

Færri nafnberar tengjast myrkrinu en sólinni og eru nöfnin öll fremur ung. Ósamsett eru *Dimma*, *Myrk*, *Myrkva*, *Myrkvar*, *Myrkvi*, *Rökkva*, *Rökkvi*, *Skugga*, *Skuggi* en samsett *Dimmblá*, *Dimmey*, *Myrktýr*, *Myrkey*, *Rökkurdís* og *Svarthöfði* (Guðrún Kvaran 2016).

2.3 Veður og haf

Tiltölulega fá ný nöfn tengjast veðrinu en nefna má *Bylur*, *Garri*, *Kaldi*, *Stormur* og samsett *Stormey*. Nýlega voru kynlausu nöfnin *Frost*, *Snæfrost* og *Regn* færð á mannanafnaskrá og *Logn* er á lista yfir milli-nöfn. *Blær*, *Gola*, *Varmi* og *Ylur* tilheyra þessum flokki. *Blær* í merk-ingunni 'andvari, vindgustur' var lengst af karlmannsnafn en samkvæmt dómi Héraðsdóms Reykjavíkur frá 2013 er það nú einnig kvenmannsnafn. *Döggvi* og *Ísdögg* eiga einnig heima hér en kvenmannsnafnið *Dögg* hefur verið notað a.m.k. í átta áratugi.

Hafið hefur verið uppspretta nafna allt frá elstu tíð (Guðrún Kvaran 2013). Samsetningar með *Haf*- annars vegar og *Sæ*- hins vegar eru fjölmargar. Frá síðustu þrjátíu árum má nefna *Hafalda*, *Hafey*, *Hafrós*, *Haftýr* og *Sæbjört*, *Sæbrá*, *Sædóra*, *Sæsól*, *Sæbjartur* og *Sæmar*.

3 Bókmenntir og kvikmyndir

Nöfn Íslendinga hafa öldum saman verið sótt til fornbókmenntanna og mynda þau kjarnann í nafnaforða landsins. Síðar bættust við

annars konar bókmenntir eins og skáldsögur, innlendar og þýddar, og ljóð. Hjá sumum nöfnum var lengi sneitt eins og t.d. nafninu *Gróa* sem fékk neikvæðan blæ af persónunni Gróu á Leiti í leikriti Jóns Thoroddsens Pilti og stúlku.

Á síðari árum má sjá að nöfn eru sótt í Biblíuna, barnabækur og vinsælar kvikmyndir, einkum barnamyndir en breytingar á nafnalögum 1996 hafa gert fólki kleift að velja erlendan rithátt sem áður var óheimill.

3.1 Biblían

Fjölmörg nöfn, sem gefin voru síðasta aldarfjórðunginn, eiga rætur að rekja til rita Biblíunnar (Guðrún Kvaran 2012). Að sjálfsögðu þarf að hafa í huga þann fyrirvara að nöfn þurfa ekki að vera valin vegna þess að þau koma fyrir í Biblíunni. Þau geta komið aðra leið inn í íslenskan nafnaforða. Nöfnin hafa hugsanlega verið notuð í fjölskyldunni eða verið valin vegna þess að þau þykja falleg. Nafnið *Aron* hefur t.d. verið mjög vinsælt á Íslandi síðustu áratugi en væntanlega er ekki öllum kunnugt um að Aron var eldri bróðir Móse og var útnefndur fyrsti æðsti prestur Ísraelsmanna. Nafnið *Ariel* kemur fyrir í Biblíunni en er meðal yngra fólks þekktara úr sögunni um Litlu hafmeyjuna (Disney-kvikmynd).

Spámannaöfnin *Amos*, *Esekiel* og *Zakaría* eru öll á mannanafnaskrá. *Zakaría* er ritað *Sakaría* í Biblíunni, a.m.k. í yngri útgáfum. Nafn spámannsins *Elía* er einnig á mannanafnaskrá sem karlmannsnafn en *Elía* er þar einnig sem kvenmannsnafn og nafn spámannsins *Sefanía* fór á mannanafnaskrá sem kvenmannsnafn. Karlmannsnöfnin *Abraham*, *Ísrael*, *Gídeon*, *Rúben*, *Immanúel* og *Efraím* og kvenmannsnöfnin *Debóra* og *Naomí* eru þekkt nöfn úr Biblíunni sem fóru á mannanafnaskrá síðasta aldarfjórðunginn. Nafn *Rafaels* erkiengils í Tóbítarbók, einni apókrýfu bókanna, hefur verið samþykkt á skrána en dæmi um minna þekkt Biblíunöfn eru *Híram*, *Abel*, *Asael*, *Nikanor*, *Ísmael* og *Mordekaí* sem eru á mannanafnaskrá yfir eiginnöfn drengja og *Atalía*, *Júdea*, *Tamar*, *Tirsa* og *Súlamít* yfir eiginnöfn stúlkna.

Þá eru ónefnd tvö karlmannsnöfn, sem ekki eru nefnd í Nýja testamentinu en tengjast óneitanlega fæðingu Jesú, en það eru vitringarnir *Kaspar* og *Melkíor*. Nafn þriðja vitringsins, *Baltasars*, hefur verið notað hér á landi frá síðari hluta 20. aldar og hefur náð miklum vinsældum en áhrifin koma væntanlega úr annarri átt.

3.2 Fornbókmenntir

Allmörg nöfn hafa í árunna rás verið sótt til bókmennta af öllu tagi. Á tímabilinu, sem er til umræðu, bættust á mannanafnaskrá ýmis nöfn úr fornum bókmenntum, t.d. Snorra-Eddu og eddukvæðum. Þaðan eru runnin nöfnin *Fjalarr* á dverg í dvergatali Völuspár og úr Hávamálum og *Gjúki* úr Völsunga sögu, *Hymir* úr Hymiskviðu, *Kjárr* úr Skáldskaparmálum og *Atlakviðu*, *Kvasir* sem skapaður var úr hráka ása og vana, *Ónarr* úr dvergatali Völuspár, *Skadi*, kona Njarðar í Nóatúnunum, úr Snorra-Eddu, *Vili*, sem var bróðir Óðins, *Vár*, hjúskapargyðja í Prymskviðu, *Skuld*, ein örlaganornanna, *Grímnir*, Óðinsheiti í Grímnismálum og *Váli*, sonur Loka, og annar *Váli* sonur Óðins, í Snorra-Eddu, *Ullur* var einn goðanna tengdur bogfimi og skíðamennsku og *Skrýmir* var annað nafn Útgarða-Loka. Nefna má einnig hér að á síðustu árum hafa eiginnöfnin *Ásynja*, *Skjaldmey*, *Valkyrja* og *Jötunn* verið samþykkt á mannanafnaskrá.

Úr Íslendingasögum má nefna *Mýrúnu*, dóttur Írakonungs, úr Landnámu og *Ragnar* úr Þorskfirðinga sögu, Hálfðanar sögu Eysteinsonar og *Bárðar* sögu Snæfellsáss. *Refur* kemur fyrir í Króka-Refs sögu og *Gísla* sögu Súrssonar, *Styrr* í Eyrbyggja sögu, *Vakur* í Kjalnesinga sögu og *Kakali*, viðurnefni Þórðar kakala Sighvatssonar í Sturlungu.

3.3 Yngri bókmenntir og kvikmyndir

Úr yngri bókmenntum og kvikmyndum hafa bæst við á mannanafnaskrá nöfnin *Þyrnirós* og *Ugluspegill* sem koma fyrir í gömlum erlendum sögum. *Villimey*, *Þula*, *Þúfa*, *Heikir*, *Viljar* og fleiri eru væntanlega sótt í sagnaflokkinn Ísfólkið eftir Margit Sandemo en *Þúfa* kemur einnig fyrir í *Bárðar* sögu Snæfellsáss. *Míriel*, *Dynþór* og *Þjóðann* eru nefnd í Hringadróttins sögu J.R.R. Tolkien. Hugsanlega er fyrirmyndir einnig að finna í vinsælum kvikmyndum, s.s. *Ripley* í Alien-kvikmyndunum og *Ariel* í kvikmynd Walt Disneys. *Nala* er á sama hátt líklega sótt til kvikmyndar Walt Disneys um konung ljónanna, *Míó* í söguna *Elsku Míó* minn eftir Astrid Lindgren og *Ronja* í *Ronja ræningjadóttir*, aðra vinsæla barnabók eftir sama höfund. Úr þýddum bókmenntum má nefna að *Ófelía* kemur fyrir í leikritinu *Hamlet* eftir Shakespeare og *Birtingur* í samnefndri sögu eftir Voltaire.

4 Grísk og rómversk goðafræði

Allmörg nýleg nöfn á mannanafnaskrá koma fyrir í grískri og rómverskri goðafræði. Þar má nefna himnaguðinn *Seif*, stríðsguðinn *Ares*, veiðigyðjuna *Artemis*, barnsburðargyðjuna *Eileiþíu*, gríska ástarguðinn *Eros* og rómverska ástarguðinn *Amor*, *Merkúr* sem var rómverskur guð verslunar og ferðalaga, mánagyðjuna *Línu* í rómverskum goðsögnum, risann *Atlas* í grískri goðafræði. *Palía* er gyðja gleðileikja og *Úranía* gyðja stjörnufræðinnar, *Íkarus* er með vængi úr fjöðrum og *Orfeus* er söngvari og hörpuleikari. Nöfnin *Elektra*, *Angelía*, *Senía* (oft ritað *Xenía*), *Delía*, *Ariáðna* koma einnig fyrir í grískum goðsögnum en eru ekki eins þekkt. Sjá má að fólk leitar oft í fornþekktir og goðafræði að nöfnum sem eru sjaldgæf eða hafa jafnvel aldrei verið notuð sem eiginnöfn.

Lokaorð

Í greininni eru dregnir fram fáeinir flokkar nafna sem sóttir eru í náttúruna, bókmenntir eða gríska og rómverska goðafræði til þess að sýna að margt getur orðið kveikjan að nýju nafni. Náttúran er auðug uppspretta hvort sem um er að ræða ljós eða myrkur af einhverju tagi, vindinn sem stundum er í hvíld en stundum lætur hressilega í sér heyra, hafið, úfið eða slétt, og til jurta- og steinaríkisins má endalaust finna efni í eiginnöfn. Lengi hefur verið sótt í eldri íslenskar bókmenntir í leit að nöfnum, en nöfn úr yngri bókmenntum, íslenskum sem erlendum, verða sífellt algengari og erlendar barnamyndir hafa bæst í þann flokk á síðari árum. Enn eru sótt í Biblíuna nöfn sem þykja óvenjuleg eða falleg.

Stundum er erfitt að leita að og ákvarða uppruna nafna. Nöfnin *Aþena* og *París* eru á mannanafnaskrá og gætu verið sótt í gríska goðafræði. *Aþena* var viskugyðjan og prinsinn *París* nam *Helenu* fögru á brott og var það kveikjan að *Trójustríðinu*. Vel má samt vera að ýmsir tengi nöfnin *Aþena* og *París* frekar við borgir en gríska goðafræði. Kvenmannsnafnið *Róm* er einnig á mannanafnaskrá og liggur beinast við að líta á það sem borgarheiti á Ítalíu sem á vissan hátt tengist rómverskri goðafræði. En í öðrum tilvikum geta nokkrar skýringar komið til greina. *Mars* var guð hernaðar hjá Rómverjum til forna, eftir honum var plánetan *Mars* nefnd, en *mars* er einnig einn af mánuðum

ársins. Tveir karlmenn báru nafnið samkvæmt manntali 1855 og annar þeirra er sagður hafa fengið nafnið eftir fæðingarmánuði sínum.

Ljóst er að kveikjan að nýjum nöfnum er margvísleg og í sumum tilvikum getur verið erfitt að ákvarða hver uppruni nafna er.

Heimildir

- Dómur Héraðsdóms Reykjavíkur, 31. janúar 2013, (mál nr. E-721/2012).
- Guðrún Kvaran. 2002. Dýr og menn – um dýraheiti í mannanöfnum. Í: Anfinnur Johansen o.fl. (ritstj.). *Eivindarmál. Heiðursrit til Eivind Weihe á seksti ára degi hansara 25. apríl 2002*, bls. 231–240. Føroya Fróðskaparfelag: Tórshavn.
- Guðrún Kvaran. 2012. Áhrif Biblíunnar á íslenskar nafngjafir. *Mótun menningar. Afmælisrit – Festschrift*. Gunnlaugur A. Jónsson 28.4. 2012, bls. 35–54. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.
- Guðrún Kvaran. 2013. Íslandske person- og gadenavne tilknyttet havet. *Novn i strandmentanini. Navne i kystkulturen*. Forelæsninger fra det 41. NORNE-symposium i Tórshavn 2.–4. juni 2011, bls. 98–111. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Guðrún Kvaran. 2016. Nöfn birtu og myrkurs, veðurs og hafs. Í: Magnús Snædal og Turið Sigurðardóttir (ritstj.). *Frændafundur 9*, bls. 93–102. Reykjavík: Hugvísindastofnun Háskóla Íslands.
- Hagstofa Íslands*. Hversu algengt er nafnið? <https://www.hagstofa.is/talnaefni/ibuar/faeddir-og-danir/nofn/> (sótt í desember 2022).
- Mannanafnaskrá*. <https://island.is/leit-i-mannanafnaskra> (sótt í ágúst 2022).
- Úrskurðir mannanafnanefndar. <https://www.stjornarradid.is/gogn/urskurdir-og-alit/> (sótt í ágúst 2022).

Lykilorð

nafnfræði, eiginnöfn, mannanafnaskrá, ný nöfn, kveikja að nöfnum

Keywords

onomastics, personal names, personal names register, new names, inspiration behind new names

Abstract

This article discusses new names that have been added to the personal names register since its first publication in 1991. Examples are given of new names inspired by nature, literature, movies and mythology.

Ágústa Þorbergsdóttir
Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum
agusta.thorbergsdottir@arnastofnun.is

Guðrún Kvaran
prófessor emerítus
gudrun.kvaran@arnastofnun.is